

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.14:658

Богдан Н.М., к.е.н., доцент,
доцент кафедри туризму і готельного господарства
Харківський національний університет імені О.М. Бекетова

Писаревський М.І., к.е.н.,
старший викладач кафедри туристичного
бізнесу та країнознавства
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

РОЗВИТОК ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ ЯК ПРІОРИТЕТ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ РЕГІОНУ

Богдан Н.М., Писаревський М.І. Розвиток внутрішнього туризму як пріоритет економічних інтересів регіону. У статті висвітлено місце та роль внутрішнього туризму в системі економічних інтересів регіону. Визначено основні показники економічних інтересів регіону та основні показники економічних інтересів туристської галузі. Встановлено перехресні взаємозв'язки між основними показниками економічних інтересів регіону та основними показниками економічних інтересів туристської галузі та виявлено спільні та відмінні інтереси. Обґрунтовано необхідність розвитку внутрішнього туризму як пріоритету розвитку регіону в контексті створення мультиплікативного ефекту від розвитку внутрішнього туризму.

Ключові слова: туризм, економічні інтереси, внутрішній туризм, мультиплікативний ефект, показники економічних інтересів.

Богдан Н.Н., Писаревский М.И. Развитие внутреннего туризма как приоритет экономических интересов региона. В статье освещены место и роль туризма в системе экономических интересов региона. Определены основные показатели экономических интересов региона и основные показатели экономических интересов туристической отрасли. Установлены перекрестные взаимосвязи между основными показателями экономических интересов региона и основными показателями экономических интересов туристической отрасли и выявлены общие и отличительные интересы. Обоснована необходимость развития внутреннего туризма как приоритета развития региона в контексте создания мультипликативного эффекта от развития внутреннего туризма.

Ключевые слова: туризм, экономические интересы, внутренний туризм, мультипликативный эффект, показатели экономических интересов.

Bogdan N.M., Pisarevsky M.I. Development of domestic tourism as a priority of economic interests of the region. The article highlights the place and role of domestic tourism in the system of economic interests of the region. The basic indices of economic interests of the region and the main indicators of the economic interests of the tourism industry are determined. Cross-linkages between the main indicators of the economic interests of the region and the main indicators of the economic interests of the tourist industry were established and common and distinctive interests were identified. The necessity of development of domestic tourism as the priority of development of the region in the context of creation of multiplicative effect from development of internal tourism is substantiated.

Key words: tourism, economic interests, domestic tourism, multiplicative effect, indicators of economic interests.

Постановка проблеми. У процесі дослідження системи економічних інтересів на регіональному рівні варто відзначити, що навіть поверхневий погляд на переплетення групових економічних інтересів дає вельми складну і суперечливу картину.

Реалізація економічних інтересів є суб'єктивно-об'єктивним процесом цілеспрямованої господарської діяльності, завдяки якому суб'єкт – носій

економічних інтересів прагне підвищити свою соціально-економічну цінність. Регіональна соціально-економічна система являє собою складне багатоструктурне утворення, що об'єднує величезну кількість економічних інтересів, які знаходяться у постійній взаємодії.

Туризм є одним із секторів економіки, що найбільш динамічно розвиваються, що зумовлює

постійне розширення сфери його впливу на економіку окремих країн, регіонів та міст.

В економіці окремих територій (країн, регіонів та міст) туризм виконує низку функцій: є джерелом валютних надходжень для країн і засобом для забезпечення зайнятості; розширює вкладення у платіжний баланс і ВВП країни; сприяє диверсифікації економіки, створюючи галузі, які обслуговують сферу туризму; зі зростанням зайнятості у сфері туризму збільшуються доходи населення і підвищується рівень добробуту нації.

З огляду на виокремлені функції, варто підкреслити, що туризм належить до найбільш ефективних індустріальних комплексів, якими не варто нехтувати, особливо під час розв'язання проблем виходу економіки з кризи за рахунок її структурної перебудови. Вплив туризму на економічний розвиток виявляється у підвищенні ділової активності й розширенні виробництва товарів і послуг у результаті збільшення платоспроможного попиту за рахунок туристів та екскурсантів. Тому проблематика вивчення впливу туристської галузі на економічну систему регіону має особливу актуальність у складних умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивченню туризму та його впливу на розвиток територій та міст присвячено роботи вітчизняних авторів: О.О. Бейдика, В.Ф. Киф'як [1], О.О. Любіцевої [2], О.Ю. Малиновської, Т.І. Ткаченко [3], Н.В. Чорненької, і закордонних авторів: І.М. Балабанова, Ю.О. Веденіна [4], І.В. Зоріна [5], Н.І. Кабушкіна [6], В.О. Квартальнова [7], Ф. Котлера [8], К. Купера, Д.В. Севастьянова [9], Д. Флетчера, Д. Гільберта, С. Ванхілла, Н. Лейпера та ін.

Питання розвитку туризму в регіонах та містах розглядалися в роботах Ю.О. Веденіна [4], М.С. Мироненка [10], І.І. Пиріжника [11], В.С. Преображенського, І.Т. Твердохлебова, П.Г. Царфіса [12] й ін.

Однак, незважаючи на значний обсяг наукових доробок із питань розвитку туризму, недостатньо висвітленими залишаються питання щодо взаємозв'язку розвитку туристської галузі та територій. З огляду на це, вважаємо доцільним проведення поглиблених досліджень щодо визначення місця туристської галузі в системі розвитку регіону.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження економічних аспектів розвитку туристської галузі в системі економічних інтересів регіону, визначення основних показників економічних інтересів та виявлення точок їх перетину в контексті регіонального розвитку.

Виклад основних результатів. Процеси, що відбуваються в економіці регіонів та міст, здійснюють безпосередній або опосередкований вплив на розвиток туризму. Тобто функціонування туристської сфери не тільки здійснює вплив на соціально-економічні процеси, що відбуваються на регіональному рівні, а й рівень її розвитку та особливості функціо-

нування залежать від рівня соціально-економічного розвитку регіону. При цьому інтереси туристської галузі та інтереси регіону знаходяться в постійній динамічній взаємодії.

Розвиваючи наукову думку щодо дослідження економічних інтересів туристської галузі, зазначимо, що в теоретичному форматі класичної моделі ринку споживачі прагнуть реалізувати інтерес у придбанні якісних благ за мінімальною ціною, тоді як виробники мають протилежний інтерес – реалізувати свій продукт (ресурси) за максимально можливою ціною.

Якщо говорити про туристську галузь, то тут також існують суперечності в інтересах, але вони не є постійними. Їх інтереси виявляються в найбільш узгодженій формі і в більшій частині співпадають з інтересами регіону, коли йдеться про зростання доходів працівників, про отримання в користування ресурсів. Це практично єдиний приклад досить органічного збігу інтересів даної зв'язки «регіон – галузь». Звісно, у кожній галузі свій інтерес. Повертаючись до інтересів регіону, необхідно відзначити наявність так званих «власних» економічних інтересів. Бюрократична машина влади володіє властивістю відтворювати себе, працювати перш за все для досягнення своїх інтересів, але все-таки ці інтереси мають підлеглий характер, що надає лише деякий вплив на співвідношення групових регіональних економічних інтересів. Напрямок групових економічних інтересів не є постійним і може змінюватися від практично повного збігу до різноспрямованості [1].

Функціонування туристичної індустрії у регіоні сприяє:

- притоку грошових коштів за рахунок продажу туристичних путівок та супутніх послуг;
- розвитку продуктивних сил районів, де є туристичні ресурси;
- використанню таких природних ресурсів, які не використовуються в іншій господарській діяльності;
- розширенню сфери прикладання праці та забезпеченню підвищеної зайнятості населення;
- пропорційнішому використанню трудових ресурсів;
- наближенню споживача до продуктів споживання та зменшенню транспортних витрат;
- інвестиційній діяльності завдяки вищій рентабельності туризму, ніж інших сфер економіки;
- супутньому ефекту від зменшення захворюваності та підвищення працездатності і, як наслідок, підвищенню продуктивності праці [5].

Про доцільність інвестування туристичної індустрії свідчать такі дані Кабінету Міністрів України: вкладання коштів у гірничу промисловість дає змогу отримати зростання обсягів продукції через 180 днів; у харчовій промисловості позитивних зрушень можна очікувати через 30–40 днів; у машинобудуванні – через шість місяців; у літакобудуванні – через три роки; туристична сфера діяльності

дає збільшення обсягів продукції через два-три місяці після реалізації інвестиційного проекту [3]. Загальна політика реструктуризації економіки регіону повинна стимулювати інвестування об'єктів чи заходів, які підвищують привабливість туристичної території, адже інвестиції швидше окупуються у галузях економіки, на розвиток яких потрібно менше витрат.

Становлення туристичної індустрії в регіоні стимулює природоохоронну діяльність. Притягальна сила рекреаційної території безпосередньо залежить від охорони довкілля, тобто від заходів для підтримки її наявної продуктивності та привабливості [6]. Туристична діяльність – одна з природоексплуатуючих галузей, які дуже чутливі до антропогенного забруднення довкілля. Одним із найвагоміших чинників, які визначають прибутковість туристської галузі, є чистота навколишнього природного середовища. А оскільки прибуток є основною метою будь-якої підприємницької діяльності, туристська індустрія зацікавлена у підтримці заходів із природоохоронної діяльності. Туризм може знижувати рівень захворюваності найбільш небезпечними серцево-судинними захворюваннями майже у два рази. Ненабагато менша його дія в попередженні психічних розладів. Захворювання органів дихання зменшуються майже на 40%, нервів і кістково-м'язової системи – майже на 30%, органів травлення – більше ніж на 20%. Багаторічні дослідження показують, що в перший місяць після активного відпочинку продуктивність праці зростає на 15–25%, пізніше вона знижується і через чотири-вісім місяців досягає попереднього (до відпочинку) рівня. Це означає, що середньорічний приріст продуктивності праці внаслідок активного відпочинку на природі знаходиться на рівні 3% [7].

У середньому витрати туриста в країні перебування становить 350–400 дол. США за тиждень, що має мультиплікативний ефект. Збільшення кількості туристів вимагає розширення мережі торговельного обслуговування, поліпшення якості та збільшення асортименту продукції та послуг, що водночас задовольняє й потреби місцевого населення [5] (рис. 1).

На перший погляд можна бачити протиріччя: в інтересах туристської галузі мінімізувати витрати та податки; в інтересах регіону, навпаки, – максимізувати їх. У цьому, на нашу

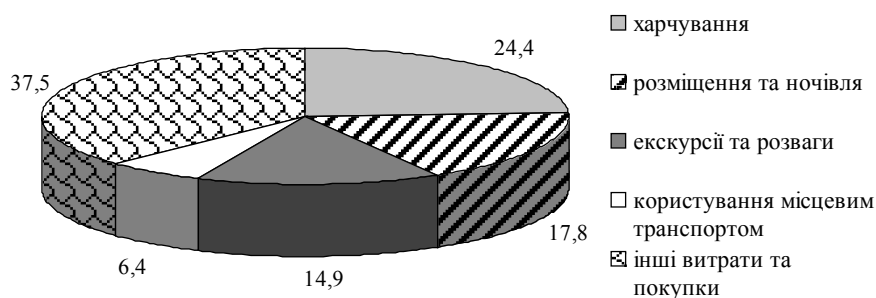

Рис. 1. Структура витрат туриста, %

думку, й є основне протиріччя та неузгодженість інтересів туризму та регіону.

Варто зазначити, що не всі види туризму чинять на стан та розвиток регіону позитивний вплив. Виїзний туризм чинить, навпаки, негативний вплив на економіку регіону, оскільки сприяє відтоку фінансових ресурсів із регіону.

А вплив внутрішнього туризму на розвиток регіону можна виразити через ті види доходів і ефектів, які отримують економічні суб'єкти, населення, регіональні органи влади та місцевого самоврядування безпосередньо від туристів. До них належить прибуток туристських компаній (головне пряме джерело доходів від туризму), який може бути спрямований на здійснення інвестиційних проектів та розширення виробничо-збутової діяльності підприємств; крім того, зростають надходження до бюджетів усіх рівнів за рахунок різних платежів і зборів. Туристська індустрія включає в орбіту своєї діяльності супутні сектори: транспорт, сферу розміщення туристів, зв'язок, громадське харчування, торгівлю, банки і фінансове обслуговування, сферу розваг, музеї та інші культурні об'єкти й надає стимулюючий вплив на їх розвиток [8].

Окрім вищезазначених позитивних процесів, здійснюється опосередкований вплив на економіку регіону: мають місце ті види доходів і ефекти, які отримує економіка в результаті стимулювання загальної економічної активності, пов'язаної з витратами туристів на території [12].

Крім цього, вплив розвитку внутрішнього туризму на економіку регіону варто переоцінити, тому що він сприятиме створенню нових робочих місць, що призведе до підвищення рівня зайнятості населення, зростання його доходів і рівня життя населення регіону загалом.

Отже, розвиток внутрішнього туризму є пріоритетним економічним інтересом розвитку туристичної галузі регіону, а результати впливу розвитку внутрішнього туризму на економіку регіону збігаються з економічними інтересами регіону (рис. 2).

Однак є один основний спільний інтерес для суб'єктів – носіїв інтересів – це залучення інвестицій. При цьому ефект від вкладення інвестицій у туристську галузь може бути подвійним: перший етап – розвиток галузі, другий – мультиплікативний ефект, що здійснить значний вплив на економіку і соціальну сферу міста загалом. Туризм генерує вторинний попит на товари та послуги. Непрямий внесок туризму в економіку як міста чи регіону, так і країни у цілому проявляється в ефекті повторення витрат туристів на покупку послуг і товарів у певний час і в певному місці, тобто в «мультиплікаторі» [7].

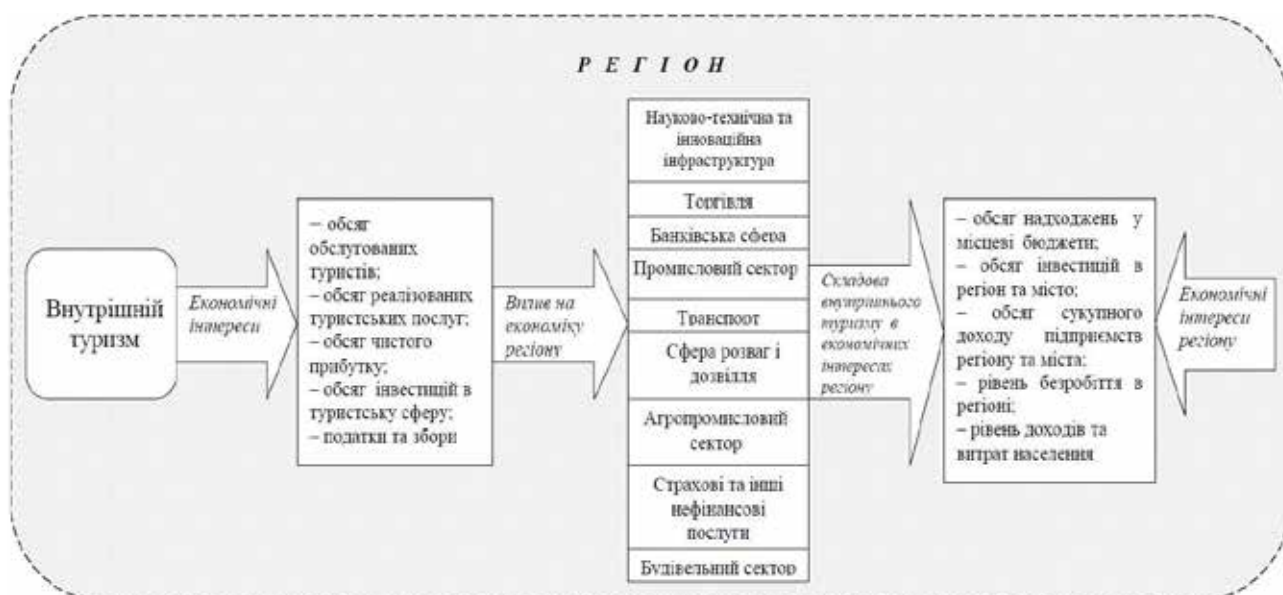

Рис. 2. Економічні інтереси внутрішнього туризму в складі економічних інтересів регіону

Мультиплікативний вплив туризму проявляється в тому, що в результаті ланцюгової реакції «витрати – доходи» дохід, отриманий від одного туриста, перевищує суму грошей, витрачених ним у місці перебування на покупку послуг і товарів. Схематично мультиплікативний ефект від розвитку внутрішнього туризму представлено на рис. 3.

Якщо докладніше розглядати економічні інтереси регіону, варто ідентифікувати їх як певні параметри, характеристики, які можна виразити через визначені показники у кількісному вимірі (табл. 1).

Сумарна оцінка реалізації економічних інтересів регіону:

$$IEI_R = \sum_{i=1}^{21} Q_i \alpha_i \quad (1)$$

де IEI_R – інтегральний показник економічних інтересів регіону;

Q_i – одиничні показники економічних інтересів регіону;

α_i – питома вага одиничних показників економічних інтересів регіону (визначається методом експертних оцінок).

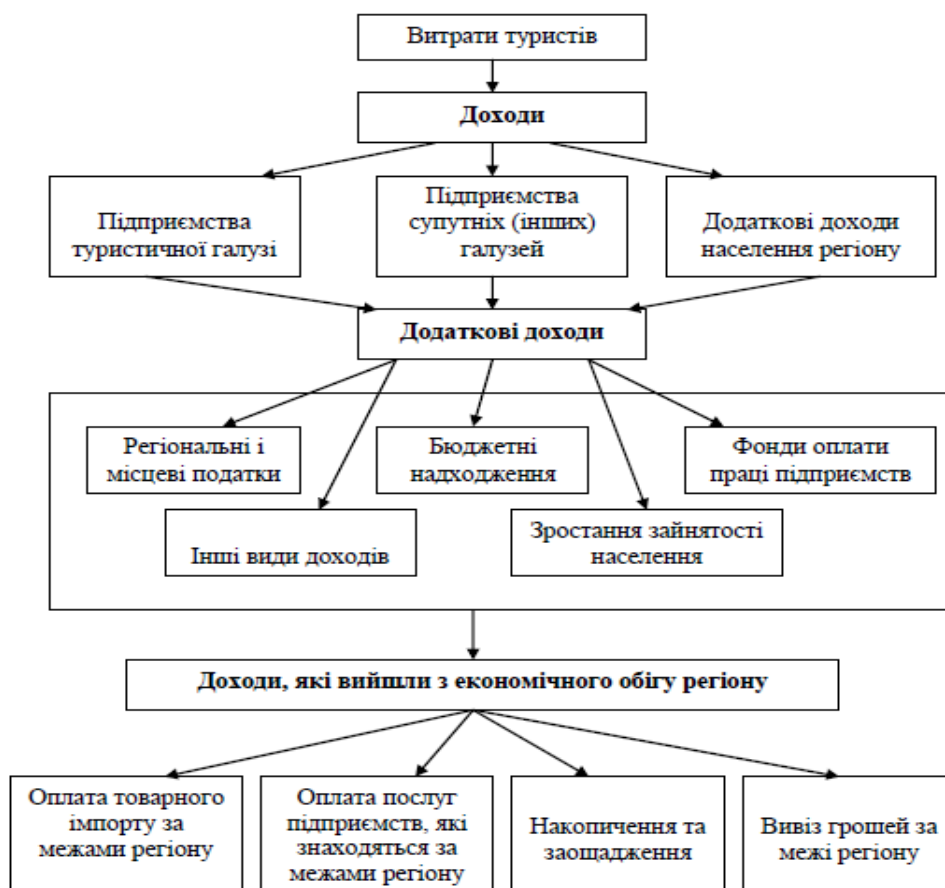

Рис. 3. Схема мультиплікативного ефекту від розвитку внутрішнього туризму

Економічні інтереси мають єдиний ключовий об'єкт – ресурси. Розподіл і перерозподіл фінансових, матеріальних, трудових, інтелектуальних, інформаційних ресурсів лежить у змісті різних групових інтересів у регіоні.

Отже, під час поглибленого дослідження зв'язків «регіон – галузь» можна дійти висновку, що напрям

Показники, що характеризують економічні інтереси регіону

Показники		
Економічні та фінансові показники	Обсяг реалізованої промислової продукції підприємствами регіону	Q_1
	Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування підприємств регіону	Q_2
	Роздрібний товарооборот підприємств у середньому за місяць на 1 особу	Q_3
	Обсяг реалізованих послуг у розрахунку на 1 особу	Q_4
	Освоєно інвестицій в основний капітал на 1 особу	Q_5
	Приріст прямих іноземних інвестицій на 1 особу	Q_6
	Темп зростання (зниження) простроченої кредиторської заборгованості	Q_7
	Темп зростання (зниження) простроченої дебіторської заборгованості	Q_8
	Темп зростання (зниження) податків у місцевий бюджет	Q_9
	Загальний обсяг експорту на 1 особу	Q_{10}
Міська інфраструктура	Загальний обсяг вантажних перевезень	Q_{11}
	Загальний обсяг інноваційних витрат на новачі	Q_{12}
	Загальний обсяг пасажирських перевезень	Q_{13}
	Забезпеченість населення Інтернетом	Q_{14}
	Кількість заявок на винаходи	Q_{15}
Рівень життя населення	Введення в експлуатацію житла	Q_{16}
	Наявний дохід на 1 особу	Q_{17}
	Рівень безробіття	Q_{18}
	Заборгованість із виплати заробітної плати в середньому на 1 працівника	Q_{19}
	Рівень економічної активності населення у віці 15-70 років	Q_{20}
	Середньомісячна заробітна плата 1 працівника	Q_{21}

групових економічних інтересів не є постійним і може змінюватися від практично повного збігу до різноскерованості. У табл. 2 подано перелік показників, що характеризують економічні інтереси туристської галузі.

Сумарна оцінка реалізації економічних інтересів галузі:

$$IEI_R = \sum_{i=1}^{12} I_i \alpha_i, \quad (2)$$

де IEI_R – інтегральний показник економічних інтересів галузі;

I_i – одиничні показники економічних інтересів галузі;

α_i – питома вага одиничних показників економічних інтересів галузі (визначається методом експертних оцінок).

Виділимо об'єкти економічних інтересів цієї зв'язки. Як основні сюди можна віднести:

– розподіл інвестицій, що надходять для даної галузі;

– питання співвідношення часток результатів фінансового аспекту господарської діяльності.

Якщо розглянути економічні інтереси всіх суб'єктів, що чинять вплив на функціонування регіональної економіки у їх взаємодії, з урахуванням економічних інтересів регіону і туристської галузі, то отримаємо матрицю критеріїв взаємовпливу економічних інтересів, що представлено в табл. 3.

Отже, більшість економічних інтересів регіону, туристської галузі та її підприємств, є спільними, з чого випливає, що реалізація економічних інтересів

Таблиця 2

Показники, що характеризують економічні інтереси туристської галузі

Показники		
Економічні та фінансові показники	Обсяг реалізованої продукції підприємствами галузі	I_1
	Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування підприємств галузі	I_2
	Темп зростання (зниження) простроченої кредиторської заборгованості	I_3
	Темп зростання (зниження) простроченої дебіторської заборгованості	I_4
	Темп зростання (зниження) податків у місцевий бюджет	I_5
	Загальний обсяг експорту продукції галузі	I_6
Галузева інфраструктура	Загальний обсяг перевезень	I_7
	Загальний обсяг інноваційних витрат на новачі	I_8
	Інвестиційні вкладення в галузь	I_9
Рівень життя працівників галузі	Чисельність зайнятих у галузі працівників	I_{10}
	Середньомісячна заробітна плата 1 працівника в галузі	I_{12}

Оцінювання перехресних економічних інтересів регіону і туристської галузі

Суб'єкти економічних інтересів	Критерії взаємовпливу параметрів економічних інтересів суб'єктів										
	Підприємства – суб'єкти туристської галузі					Регіон					
	К ₁ приб. та рент.	К ₂ зниж. собі- варт.	К ₃ підвищ. ринк. варт.	К ₄ фінанс. стійк. та ліквід.	К ₅ зниж податк.	К ₆ підвищ. податк.	К ₇ збільш. місц. бюдж.	К ₈ збільш. капіт. інвест.	К ₉ збільш. зовн. та іноз. інвест.	К ₁₀ підвищ. рівня доход. насел.	К ₁₁ збільш. ВРП
Туристська галузь	X	X	X	X			X	X	X	X	X

есів туристської галузі і мета її розвитку загалом повністю лежать у контексті розвитку регіону та реалізації його економічних інтересів.

Висновки. У результаті дослідження обґрунтовано значущість внутрішнього туризму в системі економічних інтересів регіону, встановлено взаємозв'язки між показниками економічних інтересів

регіону та показниками економічних інтересів туристської галузі. З урахуванням вищезазначеного вважаємо, що необхідні подальші поглиблені дослідження щодо конкретних важелів та інструментарію регулюючого впливу на розвиток внутрішнього туризму в контексті стимулювання розвитку регіону.

Список літератури:

1. Киф'як В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці: Зелена Буковина, 2003. 312 с.
2. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). К.: Альтерпрес, 2002. 436 с.
3. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія; 2-е вид., випр. та доп. К.: Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2009. 463 с.
4. Теория рекреологии и рекреационной географии / Ю.А. Веденин, И.В. Зорин, В.А. Квартальнов, В.М. Кривошеев и др. М.: ИГ РАН, 1992. 328 с.
5. Туризм как вид деятельности / И.В. Зорин, Т.П. Каверина, В.А. Квартальнов. М.: Финансы и статистика, 2005. 288 с.
6. Кабушкин Н.И. Менеджмент туризма: учебник. Мн.: Новое знание, 2002. 409 с.
7. Квартальнов В. Менеджмент в туризме. Туризм как вид деятельности: учебник. М.: Финансы и статистика, 2010. 359 с.
8. Котлер Ф. Основы маркетинга. М.: Прогресс, 1992. 736 с.
9. Севастьянов Д.В. Основы страноведения и туризма. СПб.: СПбГУ, 2003. 459 с.
10. Мироненко Н.С. Страноведение. Теория и методы. М.: Аспект Пресс, 2004. 234 с.
11. Пирожник И.И. Основы географии туризма и экскурсионного обслуживания. Минск: Университетское образование, 1985. 374 с.
12. Царфис П.Г. Рекреационная география СССР: Курортологические аспекты. М.: Мысль, 1979. 379 с.